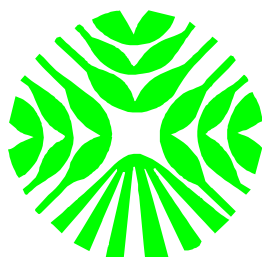

АГРАРЕН УНИВЕРСИТЕТ – ПЛОВДИВ
ФАКУЛТЕТ ПО ИКОНОМИКА
КАТЕДРА ИКОНОМИКА

АНЕТА ВЕНЕЛИНОВА РОЙЧЕВА

ЕФЕКТИВНОСТ И КОНКУРЕНТНОСТ НА
БЪЛГАРСКОТО ЛОЗАРСТВО

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“ по област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление

3.8. Икономика, докторска програма Икономика и управление
(селско стопанство)

Научен ръководител:
проф. д-р Алекси Алексиев

Пловдив, 2019 г.

Дисертационният труд е структуриран в увод, три глави, заключения и препоръки с общ обем от 265 страници. Представени са 29 таблици, 33 фигури и 3 приложения. Използвани са 161 литературни източника.

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на заседание на катедрен съвет на катедра „Икономика“ при Аграрен университет – Пловдив, с Протокол № 196/12.02.2019 г.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 17.05.2019 г. от 10.00 часа в зала № 322 на Агрономическия факултет, Аграрен университет – Пловдив на заседание на Специализирано научно жури, назначено от Ректора на Аграрен университет – Пловдив със Заповед № РД-16-362/18.03.2019 г. в състав:

Рецензии: проф. д-р Иван Димитров Пенев
                          проф. д-р Надка Стефанова Костадинова

Становища: проф. д-р Алекси Георгиев Алексиев
                          проф. д-р Румен Иванов Отузбиров
                          доц. д-р Валентина Любенова Николова-Алексиева

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в библиотеката на Аграрен Университет – Пловдив, бул. Менделеев № 12.

СЪДЪРЖАНИЕ

Списък на използваните съкращения	3
Списък на таблиците.....	4
Списък на фигурите.....	5
УВОД.....	6
ГЛАВА ПЪРВА. ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА КОНКУРЕНТНОСТТА И ЕФЕКТИВНОСТТА.....	12
1.1. Теоретични основи, същност и съдържание на категориите конкурентност и ефективност.....	12
1.1.1. Теоретични основи на конкуренцията, ефективността и конкурентността	12
1.1.2. Същност и съдържание на конкурентността и ефективността.....	26
1.2. Особенности на ефективността и конкурентността на лозарството.....	36
1.2.1. Характеристики на конкурентността и ефективността в аграрния сектор.....	36
1.2.2. Общи детерминанти на конкурентността	39
1.2.3. Детерминанти на конкурентността в лозарството	42
1.3. Методика за изследване на ефективността и конкурентността на българския лозаро-винарски сектор.....	43
1.3.1. Методи за изследване на производствения потенциал, производителността и ефективността.....	46
1.3.2. Методи за анализ на сравнителните предимства и конкурентните способности.....	53
1.3.3. Модели за проучване на институционалното въздействие.....	60
ОСНОВНИ ИЗВОДИ И ОБОБЩЕНИЯ ОТ ПЪРВА ГЛАВА	71
ГЛАВА ВТОРА. АНАЛИЗ НА КОНКУРЕНТНОСТТА И ЕФЕКТИВНОСТТА НА БЪЛГАРСКОТО ЛОЗАРСТВО.....	74
2.1. Производствен потенциал на българското лозарство	74
2.1.1. Особенности на лозарството като производствена дейност	74
2.1.2. Историческо развитие на българския лозаро-винарски сектор.....	78
2.1.3. Лозаро-винарският сектор в българската икономика.....	83
2.1.4. Анализ на производствения потенциал на българското лозарство.....	85
2.1.4.1. Динамика на производствения потенциал 1897 – 1960 г.	86
2.1.4.2. Динамика на производствения потенциал 1961 – 2017 г.	90
2.1.5. Регионални особенности на лозарството в България	101
2.1.5.1. Райониране на българското лозарство	101
2.1.5.2. Регионално развитие на българското лозарство	106
2.2. Равнище на ефективност и конкурентност на българското лозарство.....	113
2.2.1. Производителност и ефективност на лозарството.....	113
2.2.2. Международна търговия с грозде и вино	120
2.2.3. Оценка на сравнителните предимства и конкурентните способности на българския лозаро-винарски сектор.....	129
2.2.3.1. Анализ на сравнителните предимства.....	129
2.2.3.2. Анализ на конкурентните способности	139

2.3. Оценка на влиянието на институционалната среда върху конкурентността и ефективността на българския лозаро-винарски сектор	144
2.3.1. Калкулиране на матрицата за анализ на политики (МАП)	145
2.3.1.1. МАП, конструирана на базата на единица площ	146
2.3.1.2. МАП, конструирана на базата на единица търгувана продукция	158
2.3.2. Оценка на обществената подкрепа и пазарните деформации.....	164
ОСНОВНИ ИЗВОДИ И ЗАКЛЮЧЕНИЯ ОТ ВТОРА ГЛАВА	175
ГЛАВА ТРЕТА. ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПОВИШАВАНЕ НА КОНКУРЕНТНОСТТА И ЕФЕКТИВНОСТТА НА БЪЛГАРСКОТО ЛОЗАРСТВО	180
3.1. Технологично развитие и иновационни решения	180
3.1.1. Технологични промени в лозарството	180
3.1.2. Технически прогрес и иновационни решения.....	186
3.1.3. Алтернативни технологични модели и технически решения.....	191
3.2. Организационно развитие на лозарството.....	194
3.2.1. Специализация и концентрация на лозарството	195
3.2.2. Интеграция и изграждане на клъстери.....	200
3.2.3. Организации на производителите, междупрофесионални организации и коопериране	202
3.3. Адаптиране към промените в институционалната среда	207
3.3.1. Пазарна среда и пазарно регулиране.....	208
3.3.2. Обществена подкрепа за развитие на българския лозаро-винарски сектор.....	215
3.3.2.1. Национални програми за развитие на лозарството и винарството	217
3.3.2.2. Европейска среда за развитие на лозарството и винарството.....	231
ОСНОВНИ ОБОБЩЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ ОТ ТРЕТА ГЛАВА.....	235
ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ.....	239
БИБЛИОГРАФИЯ	248
ПРИЛОЖЕНИЯ	257

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Актуалност на темата

Лозарството и винарството са традиционни подотрасли на българското земеделие, които осигуряват заетост и генерират доходи за значителна част от населението на селските райони в страната. Развитието на сектора във времето се характеризира със силно изразена динамика, намираща отражение в периоди на нарастване и редуциране на производствения му потенциал. Множество и твърде разнообразни по своята същност фактори оказват влияние върху насоките на развитие на българското лозарство, в т.ч. редица въздействия от институционален характер, свързани с изменения в политиките, касаещи сектора. С оглед на описаната сложна динамика, ролята на лозаро-винарския сектор в икономиката на България също варира през отделните исторически периоди. Отчитат се големи по стойност колебания в абсолютния и относителния дял на сектора в аграрното производство, вноса и износа на България по години.

В резултат на социално-икономическите промени в България, започнали през 1989 г., както и през периодите на подготовка за членство и присъединяване на страната към Европейския съюз (ЕС), настъпват значителни изменения в икономическите, социални и институционални условия за развитие на отрасъла. Конкретните измерения на тези промени се свързват с производствената и регионална структура, специализацията и концентрацията на производството и институционалната рамка и подкрепа. Трансформациите в различните аспекти на средата се отразяват негативно върху възможностите на сектора да осигурява заетост, да генерира доходи и да допринесе за развитието на селските райони в страната. Актуалността на темата се определя от значителната роля на лозаро-винарския сектор в рамките на българското земеделие и настъпилата криза в него, която се изразява в общи тенденции на редуциране на площите, заети с лозови насаждения, спад в производствения потенциал и количествата на износа, намаляване на заетостта и доходите в сектора.

През последните години се наблюдават значителни промени в мястото на отрасъла както в производството, така и в износа на България. Същевременно, бъдещото развитие на сектора е от голямо значение за българското селско стопанство и за икономика на страната като цяло. Основният проблем в настоящото изследване се изразява в наблюдавания значителен спад в конкурентните възможности на българското лозарство, обусловен от намаляване на ефективността на производството.

Научно-изследователска теза и цел на изследването

Основната научна теза в разработката е, че настъпилите структурни промени в периодите на преход, подготовка за присъединяване и членство на България в ЕС създават предпоставки за ограничаване на конкурентните възможности на лозарството като интензивен подотрасъл на земеделието.

Целта на изследването е на базата на анализа на производствения потенциал, икономическата ефективност и конкурентните способности на българския лозаро-винарски сектор да се обосноват технологични и институционални модели за тяхното повишаване и оптимизиране, подобряване състоянието на сектора и неговото успешно позициониране на националния и международния пазар.

Предмет, обект и основни етапи на изследването

Предмет на настоящото изследване е производственият потенциал на българския лозаро-винарски сектор, ефективността на производството и формираните на тази база конкурентни способности.

Обект на проучването е развитието на лозаро-винарския сектор в България, като особено внимание е отделено на това развитие през периодите на подготовка и членство на страната в ЕС.

Изследването е проведено през периода 2015 – 2018 г. в Катедра „Икономика“, Факултет по Икономика при Аграрен Университет – Пловдив и включва следните основни задачи и етапи за решаването им:

1. Теоретично изясняване на същността и съдържанието на категориите конкуренция, конкурентност и ефективност.
2. Определяне на особеностите на ефективността и конкурентността на лозарството.
3. Формулиране на методика за изследване на ефективността и конкурентността на българския лозаро-винарски сектор.
4. Анализ на производствения потенциал на българското лозарство.
5. Анализ на регионалните особености на сектора.
6. Оценка на влиянието на институционалната среда.
7. Оценка на технологичното развитие и иновационните решения в сектора.
8. Анализ на организационно развитие на лозарството.
9. Изследване на институционална рамка за развитие на българския лозаро-винарски сектор.

10. Формулиране на препоръки и институционални подходи за стимулиране на предприемачеството и развитието на българския лозаро-винарски сектор с цел подобряване на неговите показатели и преустановяване на наблюдаваните негативни тенденции в развитието му.

Методика на изследването

В съответствие с поставените цел и задачи, методиката на изследването включва следните основни групи от методи:

1. Методи за оценка на производствения потенциал, производителността и ефективността на българския лозаро-винарски сектор.

2. Методи за анализ на сравнителните предимства и конкурентни способности на българския лозаро-винарски сектор.

3. Модели за проучване на институционалното въздействие върху конкурентността и ефективността на българския лозаро-винарски сектор.

Чрез прилагането на разработения методически инструментариум в хода на проучването е потвърдена основната изследователска теза.

Информационни източници

Необходимата информация за провеждане на изследването е осигурена чрез използването на четири основни категории източници, включващи:

- *Централизиран източници на международно равнище:* FAO и нейният статистически отдел FAOSTAT, OECD, Световната търговска организация, Световната банка, Европейски статистически институт (EUROSTAT);
- *Централизиран източници на национално равнище:* Национален статистически институт, Министерство на земеделието, храните и горите – отдел „Агростатистика“; Система за земеделска счетоводна информация, Изпълнителна агенция по лозата и виното, Национална лозаро-винарска камара; Изпълнителна агенция по сортоизпитване, апробация и семеконтрол;
- *Децентрализиран източници на национално равнище:* Областни служби „Земеделие и гори“, Общински служби „Земеделие“, Регионални лозаро-винарски камари, регионални сдружения на производители от сектора и др.;
- *Собствени източници:* анкета, фокусирана върху показателите за конкурентност и ефективност на българския лозаро-винарски сектор.

II. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ГЛАВА ПЪРВА. ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА КОНКУРЕНТНОСТТА И ЕФЕКТИВНОСТТА

С оглед на изграждането на теоретична рамка на изследването са разгледани в хронологичен план основните теоретични концепции, касаещи същността и съдържанието на понятията конкуренция, конкурентност и ефективност. Адаптирана е методическа рамка за оценка на ефективността и конкурентността на българския лозаро-винарски сектор при отчитане на особеностите на проявлението на тези категории в конкретния отрасъл.

1.1. Теоретични основи, същност и съдържание на категориите конкурентност и ефективност

Категориите конкурентност и ефективност са основни детерминанти на устойчивия икономически растеж и социалното благополучие на нациите. Те са пряко свързани с концепцията за пазара. Потребителските и производствените решения на икономическите агенти се предопределят от действието на пазарните сили и механизми – търсене, предлагане и конкуренция.

Теоретичните основи на понятията конкуренция, ефективност и конкурентност са разгледани в процеса на развитие на икономическата мисъл през вековете – от древността, през класическата школа с основен представител в областта на аграрната икономика Дейвид Рикардо, стигайки до съвременния етап, в който са застъпени предимно неокласическите икономически теории. Направен е опит за акцентирание върху икономическата логика в развитието на тези концепции и нейното отражение върху съвременното им значение за пазарните отношения, в тяхната хронологична последователност.

Конкуренцията представлява една от основните концепции в икономическата наука и практика, заемаща централно място в икономическите теории от древността до съвременното. Тълкуването ѝ се изменя паралелно с развитието на икономическата мисъл. На съвременния етап на развитие, конкуренцията се разглежда като основа на пазарната икономика и пазарните отношения в регионален, национален и международен мащаб. Въз основа на функционирането на конкурентните механизми се формира конкурентоспособността на икономическите агенти в отделните икономически сектори.

Конкурентоспособността е комплексно понятие, като към настоящия момент в научните и практически среди не е постигнат консенсус относно единна дефиниция, както и методи за измерването ѝ. Съществува голямо разнообразие както в определенията за конкурентност, така и в използваните подходи за оценка на параметрите ѝ. За целите на настоящото изследване конкурентността се дефинира като *потенциала на една производствена система да произвежда и предлага на пазара стоки и услуги при условия, по-добри от тези на другите участници (конкуренти), като запазва възможностите си за възстановяване на алтернативните разходи при установилата се институционална среда.*

Основен фактор за изграждане на конкурентността на българския лозаро-винарски сектор е вътрешната ефективност на стопанските организации, принадлежащи към отрасъла. Ефективността и нейната оценка са пряко свързани с равнището на производителност на факторите на производство. В широк смисъл ефективността представлява отношение между получените резултати (ефекти) от производствения процес и разходите, направени за тяхното създаване. Поради комплексния характер на понятието ефективност, понастоящем липсва единна дефиниция за него. Съществува и разнообразие от изследователски методи и подходи за оценката ѝ на различните равнища на анализ. За целите на настоящото изследване се приема, че *ефективността представлява относителна оценка на резултатите от използването на производствените фактори в съществуващата производствена среда.* Ефективността следва да се разглежда и като постигане на по-висока възвръщаемост на собствените производствени фактори. По-високата възвръщаемост на собствените ресурси е базата, въз основа на която икономическите агенти могат да се конкурират успешно както на вътрешния, така и на международния пазар.

1.2. Особенности на ефективността и конкурентността на лозарството

Конкурентността и ефективността имат особено значение и проявление в аграрния сектор поради спецификите на аграрния производствен процес. Същата констатация е валидна по отношение на проявлението на тези категории в лозаро-винарския сектор, който се отличава с редица особености на производствената дейност. Лозарството представлява основна суровинна база за развитието на винарството, поради което двата подотрасъла са неразривно свързани в технологичен, технически и организационен план. Поради наличието на тази връзка, на редица места се използва понятието лозаро-винарски

сектор, а съществуващата обвързаност между двете производства се отчита при анализа на резултатите от представянето на сектора.

Факторите, оказващи влияние върху ефективността, формирането на сравнителните предимства и конкурентните способности на лозарския сектор могат да се систематизират в следните основни направления: природно-климатични, производствено-технологични, социално-икономически, пазарни и търговски, и институционални. Тези фактори са свързани с производителността и ефективността (интензивността) на използване на основните производствени фактори – земя, труд и капитал.

1.3. Методика за изследване на ефективността и конкурентността на българския лозаро-винарски сектор

Конкурентността и ефективността са взаимосвързани категории. Конкурентността се разглежда като външна изява на притежавана вътрешна ефективност. Ефективността, от своя страна, е вътрешно присъща за съответната икономическа организация, като се формира и развива в рамките на производствената структура. Взаимовръзка между категориите конкурентност и ефективност е залегнала в разработването на методическия инструментариум на изследването, който включва следните основни аспекти:

- Производственият потенциал на българския лозаро-винарски сектор е изследван чрез ретроспективен анализ, проследяващ динамиката на три базисни показателя: площ с лозови насаждения, среден добив и резултативната величина – производствен потенциал. Влиянието, което всеки от двата фактора (площ и среден добив) оказва върху стойността на производството, както и степента на това въздействие в абсолютно и относително изражение, са оценени чрез прилагането на индексен факторен анализ. Ролята на производството на сектора в националната икономика е определена чрез относителния му дял в ИЗП, ОЗ, брутният продукт на земеделието и растениевъдството, както и в общия и аграрния износ на България.
- Производителността и ефективността на отраслово равнище се измерват чрез динамиката в средните добиви за сектора, коефициента на ефективност, както и чрез две основни групи от показатели, базирани на средните параметри на стопанствата, специализирани в отглеждането на лозови насаждения. Първата група включва индекси за оценка на производителността на производствените фактори, а втората – показатели за оценка на ефективността (интензивността) на използване на тези фактори.

- Сравнителните предимства и конкурентни способности на българския лозаро-винарски сектор са анализирани с помощта на следните показатели, които взаимно се допълват и позволяват задълбочаване на анализа: сравнителен индекс на експортни предимства на Баласа; индекс на Амир; коефициент на сравнителни търговски предимства на Фолрат; коефициент на сравнителни експортни предимства на Фолрат; коефициент на относителна конкурентност на Фолрат.
- Основните инструменти за анализ и оценка на равнището и динамиката на ефективността на българския лозаро-винарски сектор са включени в матрицата за анализа на политики (МАП). Чрез този аналитичен метод се оценят измененията в производителността, както и в генерирания икономически резултат на отраслово равнище под влиянието на обществената намеса. Приложени са показатели за оценка на институционалното въздействие върху ефективността и конкурентността на българския лозаро-винарски сектор, изчислени и развити на базата на предоставените данни и методика на СЗСИ, както и на данни от собствено проучване.

Приложените изследователски методи и подходи са адаптирани с оглед съществуващите особености на ефективността и конкурентността на българския лозаро-винарски сектор и характеристиките на лозарството като производствена дейност.

ГЛАВА ВТОРА. АНАЛИЗ НА КОНКУРЕНТНОСТТА И ЕФЕКТИВНОСТТА НА БЪЛГАРСКОТО ЛОЗАРСТВО

Състоянието и тенденциите в развитието на българския лозаро-винарски сектор са пряко свързани със социалните и икономически процеси, протичащи в страната и света. Осъществен е анализ на структурните промени общо за отрасъла и по отделни статистически райони, въз основа на което са формулирани изводи относно динамиката и перспективите за развитие.

2.1. Производствен потенциал на българското лозарство

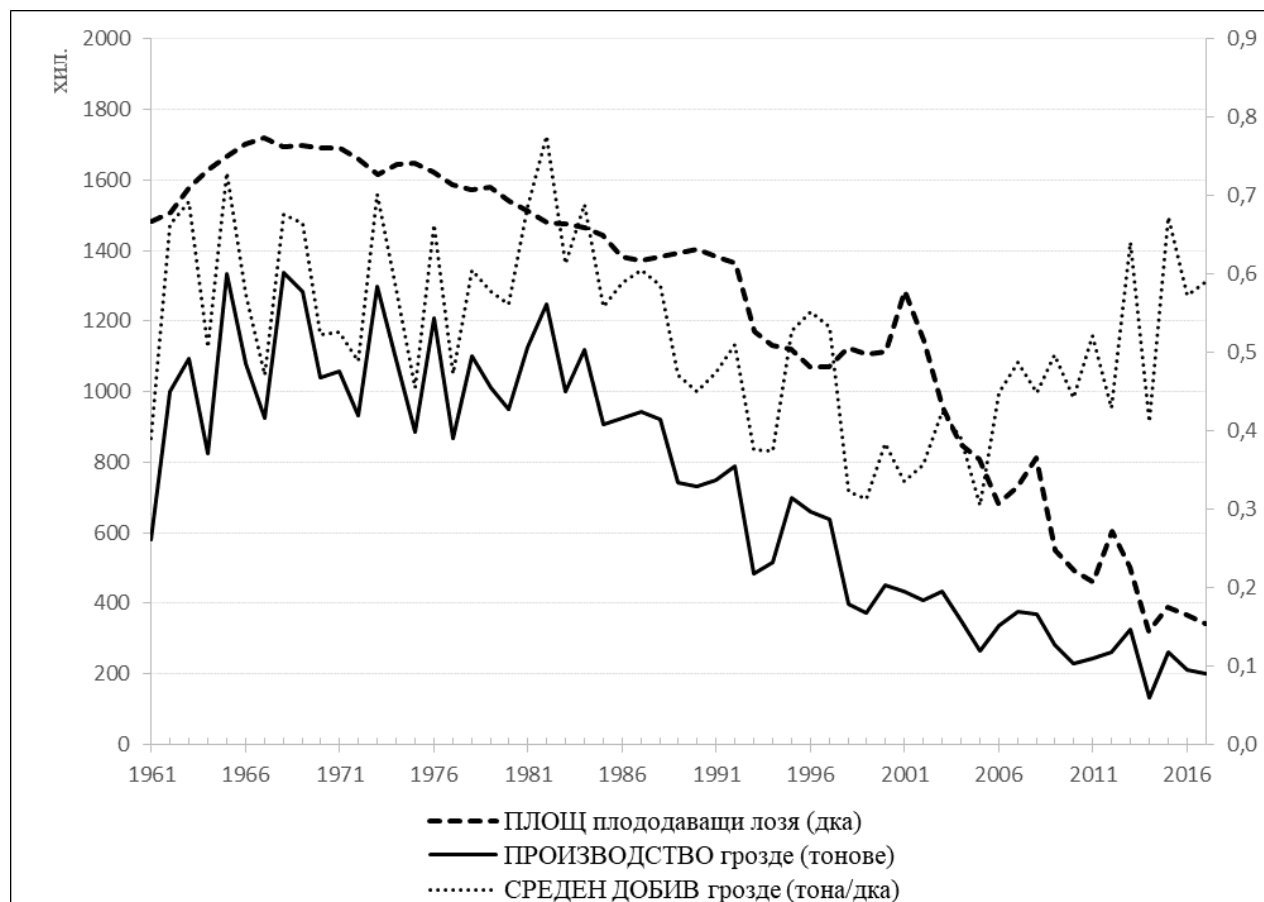
Лозарството представлява специфична производствена дейност, чиито особености са свързани с факторите, оказващи влияние върху ефективността, формирането на сравнителните предимства и конкурентните способности на сектора. Историческото развитие на българския лозаро-винарски сектор се характеризира със силно изразена динамика, като се редуват периоди както на бурно разрастване, така и на застои и упадък. За развитието на сектора способстват редица предпоставки, основните от които са

наличието на благоприятни за производството природно-климатични условия, районирането и микрорайонирането и свързания с тях потенциал от местни и интродуцирани сортове, технологични, пазарни и институционални фактори и др.

Производственият потенциал на българското лозарство е анализиран посредством динамиката в развитието на екстензивната компонента (площ) и интензивната (среден добив). За периода 1961 – 2017 г. е констатирано значително редуциране на площите, заети с плододаващи лозя, както и спад в общото произведено количество грозде в национален мащаб и по отделни райони (Фигура 1). Положителна тенденция на развитие е налице единствено при средния добив от грозде след 2004 г., когато обществената подкрепа се засилва по линия на предприсъединителните фондове и в сектора започват да протичат иновационни процеси. Абсолютното и относителното влияние на двата фактора по отношение на формирането на добива от грозде са различни: площите, заети с плододаващи лозя, се редуцират с по-бързи темпове спрямо нарастването на средния добив, което води до намаляване на количеството на производството.

Фигура 1

Влияние на екстензивната и интензивната компоненти, 1961 – 2017 г.

Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ и МЗХГ.

Ролята на лозаро-винарския сектор в националната икономика е представена чрез относителния му дял в ИЗП, ОЗ, брутният продукт на земеделието и растениевъдството, както и във външнотърговския обмен на България (общия и аграрния износ) през периода на членство на страната в ЕС (Таблица 1).

Таблица 1

Относителен дял на лозаро-винарския сектор в българската икономика в %, 2007 – 2016 г.

Показатели	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Дял в ИЗП (лозя)	2,032	1,978	1,679	1,637	1,542	1,510	1,211	1,075	1,082	1,046
Дял в ОЗ (лозя)	3,400	3,296	2,704	2,615	2,431	2,347	1,747	1,543	1,552	1,509
Дял в земеделието (грозде)	3,731	2,209	2,403	1,302	1,503	1,568	1,529	0,899	1,533	1,282
Дял в растениевъдството (грозде)	7,899	3,989	4,541	2,310	2,575	2,596	2,505	1,404	2,354	1,918
Дял в общия износ (грозде)	0,00023	0,00285	0,00528	0,00659	0,00848	0,00959	0,00611	0,00338	0,00287	0,00215
Дял в аграрния износ (грозде)	0,00273	0,02110	0,03188	0,03960	0,04842	0,06012	0,03343	0,02022	0,01765	0,01283
Дял в общия износ (вино)	0,66069	0,51788	0,44315	0,32068	0,25584	0,24838	0,22085	0,19614	0,16218	0,14241
Дял в аграрния износ (вино)	7,97888	3,83372	2,67556	1,92610	1,46038	1,55785	1,20880	1,17338	0,99905	0,85110

Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ, МЗХГ и FAOSTAT.

Относителният дял на лозарския сектор в ИЗП, ОЗ, брутният продукт на земеделието и растениевъдството за анализирания период е най-висок през 2007 г.

- От 2007 до 2016 г. вкл. делът на лозарския сектор, представен чрез стойността на продукцията от грозде, в общата стойност на земеделската продукция и в продукцията на растениевъдството намалява с колебания по отделни години.
- При показателите дял в общия износ и дял в аграрния износ при продукта грозде стойностите нарастват до 2012 г. вкл., след което започват да намаляват до 2016 г. вкл.
- Относителният дял на износа на вино в общия износ на страната и аграрния износ следва устойчива тенденция на редуциране след присъединяването на България към ЕС.

За оценка на общото състояние, регионалните особености и възможностите за развитие на производствения потенциал на българското лозарство са използвани резултатите от ретроспективния анализ. Оценена е динамиката на производствения потенциал за периодите 1897 – 1960 г. и 1961 – 2017 г., като специално внимание е отделено на последните години от развитието на отрасъла, в т.ч. влиянието на процесите на трансформация и подготовка за членство на България в ЕС, както и периода на членство. Анализът на настъпилите структурни изменения в лозарския сектор като суровинна база за развитието на винарството, показва силна динамика по отделни направления, основните от които включват:

- Динамика в размера на площите с лозя, средния добив и производствения потенциал

Структурните изменения в лозарството са свързани с ясно изразено вариране на производствения потенциал в сектора през отделните етапи, като общата тенденция сочи спад в потенциала. По статистически райони също се наблюдават изменения в относителния дял на произведеното грозде, както и по видове грозде – винено и десертно – на национално и регионално равнище. Основният извод, който се налага в резултат на проведеня анализ, е, че е налице силно понижен производствен потенциал на българското лозарство, особено изразен след началото на прехода към пазарна икономика в страната. Икономически значимите измерения на този проблем в национален мащаб за периода от 1989 до 2017 г. могат да се систематизират по следния начин:

- Редуциране на площите с плододаващи лозя с 75,518%
- Редуциране на производството на грозде с 72,873%;
- Спад в относителния дял на лозарския сектор в ИЗП, ОЗ, брутния продукт на земеделието и растениевъдството;
- Ограничаване на пазарния капацитет и дела на сектора във външнотърговския обмен (общия и аграрния износ на България), в т.ч. редуциране на износа на грозде с 96,311% и износа на вино с 83,385%.

Положителна тенденция на съвременния етап се наблюдава единствено при изменението на стойностите на средния добив от грозде – показателят е нараснал с 31,608% през периода 2006 – 2017 г., което обаче не е достатъчно, за да компенсира негативното влияние в резултат на редуцирането на площите с плододаващи лозови насаждения.

- Динамика в сортовата структура на насажденията

- Сортвата структура на българското лозарство в миналото е включвала предимно местни лозови сортове (над 100 на брой). Понастоящем, особено по отношение на

винените сортове, по-разпространени в страната са интродуцираните такива, най-вече от Западноевропейската еколого-географска група.

- Сортовата структура на българското лозарство е доминирана от винените лозови сортове (с относителен дял над 90%), както в национален мащаб, така и по отделни райони. Тази структура се предопределя от природно-климатичните фактори, както и от характеристиките на самото производство, в т.ч. от по-високата трудоемкост на десертното гроздопроизводство и липсата на необходимата работна сила в условията на демографска криза в страната. В рамките на винените сортове преобладава отглеждането на тези, предназначени за производството на червени вина. Десертното гроздопроизводство в България понастоящем е в тежко състояние, а перспективите за възстановяването му са свързани с редица трудности, отчасти поради доминирането на виненото направление в страната, както и във връзка с тенденцията за нарастване на количеството на вноса на десертно грозде и развиващата се демографска криза.

- Динамика във възрастовата структура на насажденията

Влошената възрастова структура на лозовите масиви в България (винени и десертни лозя) е важна характеристика, определяща редуцирането на производствения потенциал на сектора. Въпреки създадените през годините на подготовка и членство в ЕС по редица програми и мерки за подпомагане нови лозови насаждения, преобладаващата част от лозята в страната са надвишили ефективната възраст за плододаване.

- Динамика в разпределението на произведеното грозде по направления за употреба

Структурата на разпределението на произведеното грозде по направления за употреба се изменя значително, като най-съществената тенденция в това отношение е доминирането на промишлената преработка във вино (промишлената винификация).

- Динамика в заетостта и характеристиките на работната сила

- Констатирана е динамика и по отношение на равнището на заетост и характеристиките на заетите в отрасъла. Основен фактор при формирането на равнищата на заетост, както и качествените характеристики на ангажираните лица, е демографската криза в страната и нейното прогресивно развитие във времето. Отчетени са недостатъчни равнища на заетост в сектора, както и липса на възможност за придобиване на адекватно професионално образование и квалификация за упражняване на трудова дейност в лозарството и винарството. Ограниченията в количеството и качеството на трудовите ресурси водят до занижаване на качеството на произвеждания краен продукт, редуциране на ефективността и конкурентоспособността на производството и задълбочаване на кризата в сектора.

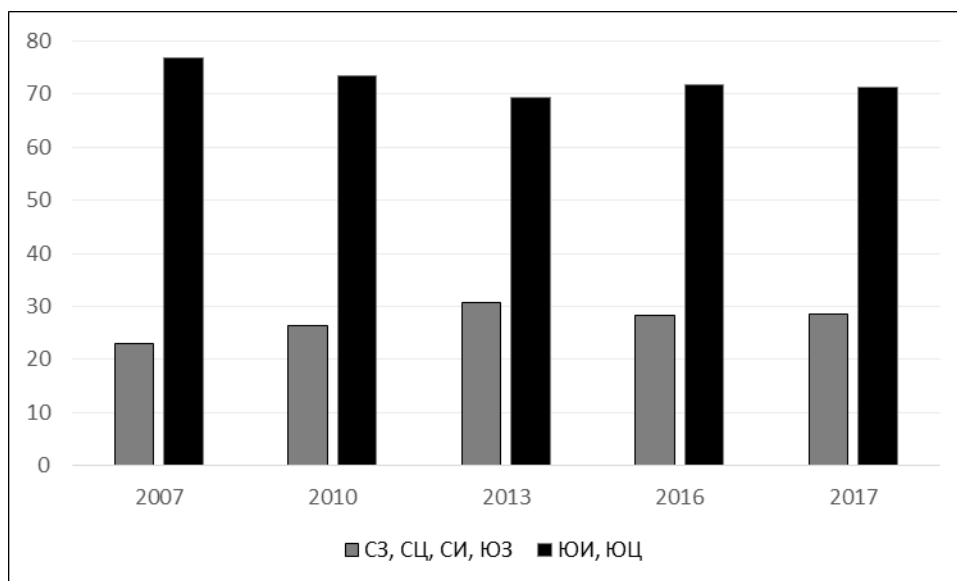
- Протичащите негативни демографски процеси в национален и регионален план се отразяват в най-голяма степен на десертното гроздопроизводство, което е по-трудоемко (с по-ниска степен на механизация на агротехническите мероприятия) и силно зависимо от човешкия фактор.

Притежаваните сравнителни предимства в производството и търговията с продукти на лозаро-винарския сектор на национално равнище се формират на базата на сравнителните предимства на регионално ниво. Съвкупният потенциал на българския лозаро-винарски сектор се разглежда като сума от параметрите на производствения потенциал на отделните аграрни райони в страната. По тази причина в изследването е отделено специално внимание на регионалните измерения в развитието на сектора.

Съвременното райониране на българското лозарство се базира на европейската система за административно райониране (NUTS 2), съгласно която територията на страната е разделена на шест административни района. Най-голям съвкупен дял в общата площ на плододаващите лозя и в общото производство на грозде имат Югоизточният и Южният централен район, докато всеки от останалите четири района заема по под 10% (или малко над 10%) от общата площ на плододаващите лозя и общото производство на грозде в страната (Фигура 2), т.е. тяхната съвкупна значимост за формирането на производствения потенциал и развитието на сектора е много по-малка от съвкупната значимост на Югоизточния и Южния централен район.

Фигура 2

Относителен съвкупен дял в общото производство на грозде от лозя по групи райони, %

Легенда: СЗ – Северозападен район; СЦ – Северен централен; СИ – Североизточен; ЮЗ – Югозападен; ЮИ – Югоизточен; ЮЦ – Южен централен.

Източник: Собствени калкулации по данни на МЗХГ.

Модернизирането на структурата на отрасъла е свързано с процесите на райониране и микрорайониране. Те представляват важна предпоставка за развитието на съвременно лозарство и повишаване на ефективността на производството и пазарната реализация на продукцията.

Икономическата оценка на настъпилите значителни регионални изменения в българското лозарство през периода на членство на България в ЕС води до извода, че те оказват цялостно негативно влияние върху производствения му потенциал. То се проявява както в общия спад в площта на плододаващите лозя, така и в наблюдаваните промени в производствената структура на отрасъла. През периода 2007 – 2017 г. общите плододаващи площи, заети с винени лозя, са редуцирани с 54,572%, в т.ч. червените винени – с 56,503%, а белите винени – с 50,852%. Площите с реколтирани десертни лозя намаляват с 14,892%. Съответно, производството на винено грозде спада с 45,547%, а на десертно – с 4,809%. Регионалната структура на българското лозарство ще продължи да се изменя в бъдеще под влиянието основно на пазарните фактори. С оглед повишаване конкурентоспособността на производителите, усилията на ангажираните в сектора следва да се насочат към приспособяване на производството към пазарното търсене и цялостната вътрешна и външна пазарна конюнктура. Възможностите за развитие на лозарството в отделните райони на страната на съвременния етап следва да се търсят в разширяващата се обществена подкрепа за отрасъла и конкретните механизми на аграрната политика в контекста на европейската пазарна среда.

2.2. Равнище на ефективност и конкурентност на българското лозарство

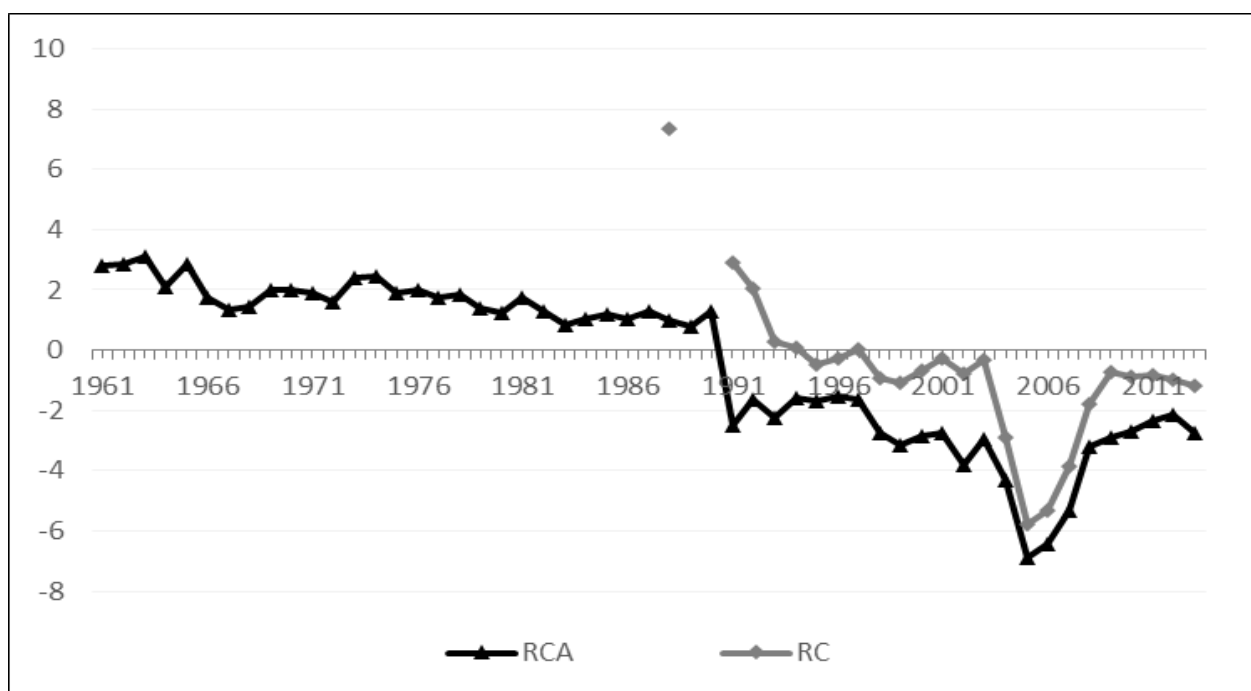
Производителността на производствените фактори в българския лозаро-винарски сектор представлява основна предпоставка за формиране на съвкупната му ефективност. Тя е представена чрез динамиката в стойностите на коефициента на ефективност, изразен като отношение между съвкупните приходи и съвкупните разходи, генерирани на секторно равнище на годишна база. Калкулациите се базират на средните параметри на стопанствата, специализирани в отглеждането на лозови насаждения, включени в извадка на СЗСИ за България. Стойност на коефициента по-висока от единица е индикация за по-голям размер на съвкупните приходи в сравнение с този на съвкупните разходи и съответно по-висока ефективност на производствените системи, водеща до генериране на положителен икономически резултат от дейността. Такива величини са отчетени единствено през 2008 (1,022) и 2015 г. (1,058). Стойностите на коефициента на ефективност по-ниски от единица показват генериране на негативен икономически

резултат от дейността на секторно равнище и невъзможност за възстановяване на вложените средства в производствения процес. Именно такава е състоянието на отрасъла през повечето от годините на членство на България в ЕС, въпреки нарастващата обществена подкрепа. Това се дължи отчасти на значителния времеви лаг между получаването и усвояването на средствата поради характера на производството, базиращо се на трайни насаждения.

Участието на България в международната търговия с грозде и вино се осъществява и развива въз основа на специализацията на всеки от лозаро-винарските райони и характерните за тях сравнителни предимства. След социално-икономическите промени в страната през 1989 г. се отчита рязък спад в стойностите на износа на продуктите на сектора и увеличаване на вноса.

Фигура 3

Сравнителни конкурентни способности на българския лозаро-винарски сектор: грозде (1961 – 2013 г.)

Източник: Собствени калкулации по данни на FAOSTAT.

Сравнителните предимства и конкурентните възможности на българския лозаро-винарски сектор са оценени посредством показателите сравнителен индекс на експортни предимства на Баласа (RXA), индекс на Амир (XCI^i_a), коефициент на сравнителни търговски предимства (RTA), коефициент на сравнителни експортни предимства (RCA) и коефициент на относителна конкурентност на Фолрат (RC). Констатирано е значително редуциране на търговската конкурентоспособност на сектора на съвременния етап

(Фигура 3). По отношение на гроздето, стойностите на коефициента на сравнителни експортни предимства (RCA) до 1991 г. са положителни. Това показва, че България притежава относителни експортни предимства в търговията с продукта. След 1991 г. обаче тези предимства са загубени, което е видно от отрицателните стойности, които приема показателят. Виното се отличава с относително по-устойчива в хронологичен план експортна конкурентоспособност в сравнение с гроздето, въпреки тенденцията за плавно намаляване на индексите.

2.3. Оценка на влиянието на институционалната среда върху конкурентността и ефективността на българския лозаро-винарски сектор

Лозаро-винарският сектор се развива в условията на динамична институционална среда, която оказва пряко влияние върху неговите ефективност и конкурентоспособност. Оценката на това въздействие е осъществена чрез прилагането на аналитичния инструмент Матрица за анализ на политики (МАП). Конструирани са МАП на базата на единица площ и на базата на единица продукция, като основни източници на данни са извадка на стопанствата, специализирани в отглеждането на лозови насаждения в България на СЗСИ и собствено проучване. Дискутирани са ефектите от настъпилите промени в институционалната среда преди и след членството на страната в ЕС (Таблица 2).

Таблица 2

МАП за българския лозаро-винарски сектор в лева на тон грозде
2000 – 2006 г.

	Приходи	Производствени разходи		Печалба
		Търгувани фактори	Вътрешни фактори	
По пазарни цени	516,767	224,085	233,231	59,451
По социални цени	516,767	220,281	219,341	77,145
Трансфери	0,000	3,804	13,890	-17,694

2007 – 2013 г.

	Приходи	Производствени разходи		Печалба
		Търгувани фактори	Вътрешни фактори	
По пазарни цени	976,618	489,771	602,552	-115,705
По социални цени	1011,139	487,348	542,366	-18,574
Трансфери	-34,521	2,423	60,187	-97,131

2014 – 2017 г.

	Приходи	Производствени разходи		Печалба
		Търгувани фактори	Вътрешни фактори	
По пазарни цени	620,230	249,256	443,234	-72,260
По социални цени	670,330	248,710	398,023	23,597
Трансфери	-50,100	0,546	45,211	-95,857

Източник: Собствени калкулации по данни на СЗСИ, МЗХГ, НСИ и собствена анкета.

Секторът генерира положителен икономически резултат както по пазарни, така и по социални цени единствено през предприсъединителния период. През първия период от членството на страната в ЕС е налице загуба и по двата параметъра, въпреки значителното нарастване на обществена подкрепа, насочена към сектора. През втория период от членството завишената институционална намеса успява да компенсира загубата по социални, но не и по пазарни цени. Наблюдава се силна зависимост на икономическите резултати на сектора от наличието и равнището на обществената подкрепа, както и постепенно редуциране на вътрешната ефективност на производството.

Въз основа на данните от МАП са калкулирани основните показатели за ефективността и конкурентните способности на сектора по периоди (Таблица 3). Коефициентът на пазарна ефективност показва генерирането на положителен икономически резултат през предприсъединителния период (норма на печалба 13%). Производството в сектора през този период е ефективно и печелившо, макар и с по-ниска степен на рентабилност, оценена по пазарни цени, в сравнение с някои други аграрни подотрасли. Постепенно това производство се превръща в нерентабилно, като започва да се формира загуба – коефициентът на пазарна ефективност приема стойности под единица. Отражението на обществената подкрепа върху лозаро-винарския сектор в пазарен аспект е незначително, но в социална насока това влияние е доста по-осезаемо, за което свидетелстват стойностите на коефициента на социална ефективност.

Общата тенденция в развитието на българския лозаро-винарски сектор, отчетена чрез анализа на показателите за конкурентоспособност, е свързана с намаляване на рентабилността на отрасъла. Съществува риск за устойчивото развитие в дългосрочен план при отчетените равнища на ефективност и възвръщаемост, които не биха могли да осигурят иновационното развитие на сектора. Разгледаните основни аспекти определят лозарството като динамична система, която съдържа потенциал за развитие в съвременната среда, при условие, че процесите в сектора бъдат оптимизирани.

Таблица 3

Оценка на конкурентните способности на българския лозаро-винарски сектор

Показатели за конкурентни способности	2000 - 2006 г.	2007 - 2013 г.	2014 - 2017 г.
Коефициент на пазарна (икономическа) ефективност $E_p = A / (B + C)$	1,130	0,894	0,896
Коефициент на социална ефективност $E_s = E / (F + G)$	1,175	0,982	1,036
Номинален коефициент на пазарна подкрепа за продукта $NPPO = A / E$	1,000	0,966	0,925
Номинален коефициент на пазарна подкрепа за производствените фактори $NPPI = B / F$	1,017	1,005	1,002
Номинален коефициент на протекция $NRP = (A / E) - 1$	0,000	-0,034	-0,075
Ефективен коефициент на протекция $EPC = (A - B) / (E - F)$	0,987	0,929	0,880
Коефициент на разходи за вътрешни ресурси $DRC = G / (E - F)$	0,740	1,035	0,944
Коефициент на индивидуални разходи $PCR = C / (A - B)$	0,797	1,238	1,195
Пазарна рентабилност в % $PP = D / (B + C)$	13,000	-10,593	-10,435
Социална рентабилност в % $SP = H / (F + G)$	17,548	-1,804	3,649
Коефициент на рентабилност $PC = (A - B - C) / (E - F - G)$; $PC = D / H$	0,771	-	-
Коефициент на субсидиране на производителите $SRP = L / E$; $SRP = (D - H) / E$	-0,034	-0,096	-0,143
Международна добавена стойност в лв/т $IVA = E - F$	296,486	523,791	421,620
Коефициент на международна конкурентност $IRC = (E - F) / G$	1,352	0,966	1,059

*Коефициентът на рентабилност не се определя, когато печалбата по пазарни или по социални цени приема отрицателна стойност.

Източник: Собствени калкулации по данни на СЗСИ, МЗХГ, НСИ, собствена анкета, Monke, E. A. and Pearson, S. R. (1989).

ГЛАВА ТРЕТА. ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПОВИШАВАНЕ НА КОНКУРЕНТНОСТТА И ЕФЕКТИВНОСТТА НА БЪЛГАРСКОТО ЛОЗАРСТВО

Повишаването на производствения потенциал, ефективността и конкурентоспособността на българското лозарство на настоящия етап на развитие следва да се търси в следните основни направления: *технологични, технически, организационни и институционални.*

3.1. Технологично развитие и иновационни решения

Разгледани са технологичното и техническо развитие на българското лозарство и ролята на иновациите и алтернативните технологични модели. Непосредственият ефект от технологичното и техническо обновление е свързан с разширяване на производството и предлагането и увеличаване на абсолютния размер на печалбата на заетите в сектора. Технологията се определя като „ключов ендегенен фактор с нарастващо значение за завоюването на конкурентни предимства на световния пазар.“ (Маринов, 2011, с. 33).

Системата на отглеждане на лозата представлява съвкупност от формировка, подпорна конструкция, разстояния на засаждане и начини на поддържане на почвената повърхност. Необходимо е избраната система на отглеждане да бъде съобразена с биологичните особености на сорта, почвено-климатичните условия на микрорайона, традициите в това направление, социално икономическите особености и техническите възможности за извършване на агротехническите мероприятия в насажденията.

Посоката на развитие на лозовия сортов състав в България е предопределена от съществуващите почвено-климатични условия в страната, които благоприятстват отглеждането на по-големи площи на сортове за червени вина, в сравнение с тези за бели вина. Развитието на сортовата структура на лозовите насаждения е пряко свързано с процесите на райониране и микрорайониране в сектора.

Иновациите и иновационните решения в лозаро-винарския сектор са насочени предимно към повишаване на равнището на производствена ефективност. Повишаването на производителността в сектора чрез внедряването на нови технологии в практиката е свързано с доброто познаване на спецификите на производството. Пример за иновативност в сектора е прилагането на прецизното лозарство, което представлява алтернативен технологичен модел, комбиниращ традиционната със съвременната технология и техника на производство на грозде. В резултат на прилагането му се генерира положителен социално-икономически ефект в един от най-трудоемките отрасли

на българското земеделие: едновременно се произвежда качествено винено и десертно грозде и се допринася за опазване на общественото здраве и околната среда.

3.2. Организационно развитие на лозарството

Организационното развитие на българското лозарство се характеризира с динамика в хронологичен план. Анализирани са протичащите процеси на специализация и концентрация, които представляват форми на проявление на общественото разделение на труда. В настоящото изследване те се разглеждат на отраслово равнище. Специализацията и районирането в българския лозаро-винарски сектор са свързани с появата на концентрация в определени граници.

Понастоящем организационната структура на сектора е доминирана от стопанствата, чиито юридически статут е физическо лице. Поради голямата си численост, физическите лица обработват най-големи по размер общи площи, следвани от кооперациите и търговските дружества. През последните години се наблюдава тенденция за увеличаване на броя на търговските дружества, което се дължи основно на законовите предимства за осъществяване на бизнес, свързани с този юридически статут. От гледна точка на специализацията, структурата на сектора е ясно доминирана от гроздопроизводителите, чиито относителен дял към настоящия момент възлиза на 91%.

Съществува пряка зависимост между протичащите процеси на специализация и концентрация и организационната структура на лозаро-винарския сектор (Таблица 4).

Таблица 4

Разпределение на земеделските стопанства, специализирани в отглеждането на лозя, и техните площи, според юридическия им статут през шест стопански години

Година	Стопанства (брой)	Юридически статут				
		Физически лица	Еднолични търговци	Кооперации	Търговски дружества	Сдружения и други
	Площ (дка)					
2003	брой	249 569	864	370	238	80
	площ	385 247	17 638	201 775	74 797	5 411
2005	брой	152 576	419	250	209	42
	площ	276 433	21 453	138 517	85 860	4 418
2007	брой	107 998	244	178	314	40
	площ	234 232	22 882	109 235	145 496	3 532
2010	брой	86 057	298	112	503	32
	площ	250 270	29 670	72 030	168 478	2 909
2013	брой	50 742	208	89	546	21
	площ	212 785	28 188	50 472	162 739	2 172
2016	брой	30 542	191	85	574	17
	площ	159 060	31 880	37 650	157 310	1 750

Източник: По данни на МЗХГ.

Интеграцията в българския лозаро-винарски сектор се характеризира с историческо развитие и последващ спад. Към настоящия период както хоризонталната, така и вертикалната интеграция се наблюдават по изключение. Хоризонталните връзки в сектора са почти изцяло изчезнали, а вертикалните непрекъснато намаляват.

Клъстерите не са типични структури за лозаро-винарския отрасъл. Констатира се липса на ясно изразени процеси на формиране на клъстери, като причините за това са свързани с наличието на интензивна конкуренция и същевременно отсъствие на клъстерообразуващи фактори на секторно равнище.

Натрупаният опит и технологичен потенциал позволяват секторът да бъде ефективен и при съвременните икономически условия чрез създаването на гъвкави и непрестанно адаптиращи се към пазара организационни структури. С оглед подобряване на организационното развитие на българското лозарство се препоръчва се да се приложи модел за оптимизация на организационната структура, както и да се задълбочи изграждането на връзки между заетите в сектора, като се създават нови и укрепват съществуващите браншови и други организации в защита на правата и интересите им.

3.3. Адаптиране към промените в институционалната среда

Институционалната среда представлява комплекс от социални, политически и законови норми, които способстват за повишаване на производствения потенциал на сектора чрез оптимизиране на обществения модел за вземане на решения.

Лозаро-винарският сектор се управлява от Министерския съвет, като ресорният министър, отговарящ за оперативното управление на отрасъла, е министърът на земеделието, храните и горите. Министърът на икономиката също има пряко отношение към сектора, тъй като той провежда държавната политика във връзка с производството на етилов алкохол от земеделски произход, дестилати от земеделски произход, както и на спиртните напитки. Изпълнителната агенция по лозата и виното (ИАЛВ) към министъра на земеделието, храните и горите е държавният контролен орган (и единствен контролен орган) в лозаро-винарския сектор.

Правната рамка, касаеща сектора, е динамична и непрекъснато се развива във времето, като се наблюдава стремеж чрез допълването и измененията ѝ да бъдат отразени настъпващите промени, както и по възможност да бъдат регулирани по-голям брой аспекти на производството и търговията с грозде и вино. В резултат на този подход се формира силно усложнена институционална среда, в която функционира и се развива секторът, което е предпоставка за понижаване на ефективността на значителна част от

икономическите агенти (най-вече по-малките по размер на дейността). Този процес се отразява негативно върху съвкупната ефективност и конкурентоспособност на лозаро-винарския сектор.

Институционалната рамка на сектора, заложена в нормативната база, намира своята практическа проява и приложение чрез разработените стратегии за развитие на отрасъла и програмите за подпомагането му на национално и европейско равнище. Възможностите за повишаване на производствения потенциал на българското лозарство са свързани през отделните периоди с редица национални и европейски механизми за подпомагане на отрасъла. През предприсъединителния период, чрез осигуреното финансиране по програма САПАРД и Държавен фонд „Земеделие” се засилва процесът на създаване на нови лозови насаждения и възстановяване на досега съществуващите.

След присъединяването на България към ЕС основният механизъм за подпомагане на отрасъла е Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор на България. Развитие на десертното гроздопроизводство е обект на Националната програма за насърчаване на производството на десертно грозде в Република България 2006 – 2020 г. Основен стратегически документ на национално равнище, чиято цел е насърчаване на развитието на българския лозаро-винарски сектор, е Национална стратегия за развитие на лозарството и винарството в Република България 2005 – 2025. В рамките на отделните периоди на действие на Националната програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор на България (програмата стартира през 2008 г.) най-голямо е значението на мярка „Преструктуриране и конверсия на лозя”. Тя се прилага най-успешно в съпоставка с останалите мерки и е от ключово значение за развитието на сектора. На национално равнище следва да се обмисли включване в новата национална програма за подпомагане на сектора за периода 2019 – 2023 г. на допълнителни мерки, предвидени по отношение на общия пазар на вино на ЕС, в т.ч. на първо място „Иновации в лозаро-винарския сектор”, както и „Взаимоспомагателни фондове“ и „Дестилация на вторични продукти“.

Пазарът на вино на ЕС, от който е част и българският лозаро-винарски сектор, представлява динамична система, като специализираните органи на Съюза полагат усилия за оптимизирането на неговото функциониране чрез разработване и прилагане на редица реформи. В основата им са залегнали принципите на повишаване на конкурентоспособността на производителите на вино в ЕС, опростяване на правилата за управление на пазара и постигане на по-добър баланс между търсене и предлагане, запазване на най-добрите традиции на европейското винопроизводство и засилване на социалната и екологичната му роля в селските райони и др.

III. ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ

Развитието на българския лозаро-винарски сектор в хронологичен план се характеризира с редица структурни промени, изразяващи се както в устойчиви, така и в краткотрайни тенденции. През периодите на социално-икономическа трансформация на обществото, подготовка и присъединяване на България към ЕС, най-значими са измененията, настъпили в размера на площите с лозя, производствения потенциал и конкурентните способности. Променят се сортовият състав и възрастовата структура на насажденията, технологията на отглеждане, формите на финансиране на дейностите в сектора, както и неговата организационна структура. Значително нараства обществената подкрепа и нейната роля за икономическите резултати на отраслово равнище. Тази силна динамика следва да доведе до ускоряване на процесите, свързани с адаптиране на организационната структура, подобряване на качеството на произвежданата продукция, осигуряване на заетост и постепенно повишаване на ефективността и конкурентността на българския лозаро-винарски сектор в контекста на актуалната икономическа среда.

Въз основа на осъщественото изследване на производителността, ефективността и конкурентоспособността на българския лозаро-винарски сектор и тяхната динамика, могат да бъдат формулирани някои основни изводи и препоръки за развитието на отрасъла и подобряване на неговото състояние, пазарното му позициониране и представяне на националния и международния пазар.

1. Конкуренцията, конкурентността и ефективността представляват базисни концепции в икономическата наука и заемат централно място в икономическите теории от древността до съвременното, като тълкуването им се изменя паралелно с развитието на икономическата мисъл и пазарните отношения.
2. Конкуренцията и ефективността имат важно значение и специфично проявление в лозаро-винарския сектор, който се отличава с редица особености на производствената дейност. Лозарството представлява основна суровинна база за развитието на винарството, поради което двата подотрасъла са неразривно свързани в технологичен, технически и организационен аспект.
3. Конкуренцията и ефективността са взаимосвързани категории. Основен фактор за изграждане на конкурентността на отрасъла е вътрешната ефективност на стопанските организации, формиращи неговата структура. Взаимовръзката между категориите конкурентност и ефективност е залегнала в разработения методически инструментариум на изследването.

4. Факторите, формиращи ефективността, сравнителните предимства и конкурентните способности на лозарския сектор се систематизират в следните основни направления: природно-климатични, производствено-технологични, социално-икономически, пазарни и търговски, и институционални.
5. Налице е силно редуциран производствен потенциал на българския лозаро-винарски сектор на съвременния етап от развитието му и през предходните две десетилетия, изразяващ се в намаляване на площите с лозови насаждения и производството на грозде и вино, ограничаване на пазарния капацитет и участието в международния търговски обмен. Причините за това са свързани със съществените структурни изменения в сектора след началото на прехода към пазарна икономика в страната, засягащи сортовата и възрастовата структура на насажденията, разпределението на произведеното грозде по направления за употреба, организационната структура, параметрите на заетостта и др. Влиянието на тази динамика върху потенциала на отрасъла е негативно.
6. Ролята на лозаро-винарския сектор в националната икономика, представена чрез относителния му дял в ИЗП, ОЗ, брутният продукт на земеделието и растениевъдството, както и във външотърговския обмен (общия и аграрния износ на България), намалява през периода на членство на страната в ЕС.
7. Икономическата оценка на настъпилите значителни изменения в регионален план в българското лозарство през периода на подготовка за присъединяване и членство на България в ЕС води до извода, че те оказват цялостно негативно въздействие върху производствения му потенциал.
8. Анализът на търговската конкурентоспособност на българския лозаро-винарски сектор показва значителен спад в сравнителните предимства и конкурентните му способности, обусловен от намаляване на ефективността на производството.
9. Настъпилите промени в институционалната среда преди и след членството на България в ЕС са оценени чрез Матрицата за анализ на политики (МАП), като се достига до извода, че обществената подкрепа придобива все по-решаващо значение за функционирането и икономическите резултати от дейността на сектора. Формирането на зависимост на отрасъла от външно подпомагане води до постепенно редуциране на вътрешната ефективност на производството.
10. Показателите за конкурентоспособност очертават тенденция, свързана с намаляване на рентабилността в отрасъла и наличие на риск за устойчивото му развитие в

дългосрочна перспектива при запазване или по-нататъшно влошаване на отчетените равнища на производителност, ефективност и конкурентност.

11. Възможностите за възстановяване на българското лозарство на съвременния етап следва да се търсят в следните основни направления: *технологични, технически, организационни* и *институционални*, като всяко от тях се развива на базата на иновации.
- Технологичното и техническо развитие на производствената дейност представляват основна предпоставка за възстановяване на редуцираните сравнителни предимства и конкурентни възможности на секторно равнище. Непосредственият ефект от иновационните процеси се изразява в разширяване на производството и предлагането и увеличаване на абсолютния размер на печалбата в сектора.
  - Оптимизирането на организационната структура на отрасъла е един от факторите, свързани с подобряване на състоянието му и пазарното му представяне. Понастоящем тази структура е доминирана от стопанствата с юридически статут физическо лице, като се наблюдава тенденция за увеличаване на броя на търговските дружества. От гледна точка на специализацията, водещи в структурата на сектора са гроздопроизводителите.
  - Както хоризонтална, така и вертикална интеграция в сектора се наблюдават по изключение. Поради липсата на клъстерообразуващи фактори, клъстерите също не са типични структури за съвременния лозаро-винарски отрасъл в България.
  - Възможности за повишаване на ефективността и конкурентността на сектора на национално и регионално равнище следва да се търсят и в параметрите на институционалната среда и ефективното адаптиране към тяхната динамика. Предоставяната подкрепа основно по линия на мерките на Националната програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор допринася за устойчивото му развитие.
  - В същото време, в условията на разширяваща се обществена подкрепа, следва да се отчита рискът от формиране на зависимост на сектора от външното подпомагане, което в дългосрочен план може да доведе до понижаване на вътрешната ефективност на производствените системи.
  - Усложнената институционална среда, в която секторът функционира и се развива, може да доведе до понижаване на ефективността на прилагане на мерките за подпомагането му.

С оглед повишаване на производствения потенциал, ефективността и конкурентността на българския лозаро-винарски сектор в контекста на динамичната институционална среда, включваща действието на новата Национална програма за подпомагане за периода 2019 – 2023 г., както и реформираната ОСП и в частност реформите на пазара на вино на ЕС, могат да бъдат формулирани следните основни **препоръки** за развитието на отрасъла в технологичен, технически, организационен и институционален план:

1. Ориентиране на сектора към иновационно агротехническо развитие, базирано на технологичния и технически прогрес.

- Системата на отглеждане на лозята следва да бъде съобразена с биологичните особености на сорта, почвено-климатичните условия на микрорайона, съществуващите традиции, социално икономическите особености и техническите възможности за извършване на агротехнически мероприятия в насажденията.
- Съвременното лозарство следва да се развива предимно на високостъблени и средностъблени формировки.
- Един от най-ефективните способности за подобряване на състоянието на лозарството и повишаване на неговата рентабилност на съвременния етап на развитие, е селекцията на лозата.
- Развитието на сортовата структура на лозовите насаждения е пряко свързано с процесите на райониране и микрорайониране в сектора:
  - Препоръчва се да се продължи и задълбочи микрорайонирането (зонирането) на лозарството в България, тъй като то представлява важен фактор в процеса на формиране на качеството на гроздето и виното.
  - Необходимо е допълнително прецизиране на границите на площите и наименованията на местните винени сортове, с оглед на развитието на винения туризъм.
- Препоръчва се възстановяване на маточната база за производство на десертни, с акцент върху безсеменните, и винени лозови сортове.
- Необходимо е създаване на стимули за повишаване на равнището на заетост и образователно-квалификационните характеристики на работната сила в българския лозаро-винарски сектор. Препоръчително е в лозарските стопанства да се изградят специализирани организационни форми на труд със постоянно или сравнително постоянно заети в производството работници.

- Следва да се положат усилия на институционално равнище за възстановяване на професионалното средно образование по лозарство и винарство, като същевременно се насърчават повече млади хора да стартират бизнес инициативи в този отрасъл, което ще способства за повишаване на равнищата на заетост и съответно качеството на крайните продукти.
- Секторът следва да се ориентира към развитие, базирано на принципите на прецизното лозарство, което позволява съчетаване на икономическата ефективност на производството с ползи за обществото, като опазване на здравето и околната среда.

2. Оптимизиране на организационната структура.

- С оглед оптимизиране на организационното развитие на българското лозарство се препоръчва се да се задълбочи изграждането на връзки между заетите в сектора, като се създават нови и укрепват съществуващите браншови и други организации. Препоръчително е създаването на Съюз на лозарите в България, какъвто понастоящем липсва.
- Натрупаният опит и технологичен потенциал позволяват секторът да бъде ефективен и при съвременните икономически условия чрез създаването на гъвкави и непрестанно адаптиращи се към пазара организационни структури. В тази връзка е предложен модел за оптимизация на организационната структура на сектора, включващ четири основни направления:

1) Специализирани стопанства в отглеждането на лозови насаждения и винопроизводство с площ до 100 дка. Насочени са към отглеждане предимно на десертни сортове лози. В тези лозарски стопанства най-често не е икономически оправдано да се изгражда винарска изба. Те следва да произвеждат повече грозде за прясна консумация, а виненото да продават за преработка. Част от продукцията им е предназначена за лична консумация, тъй като не притежава всички необходими характеристики за реализация на пазара. Приоритетните сортове лози, които следва да се отглеждат, включват: десертни семенни – Супер ран Болгар, Плевен, Надежда, Брестовица, Велика, Виктория, Палиери, Болгар, Италия; Алфонс Лавале, Бляк пърл; безсеменни – Русалка 1, Неделчев VI-4, Султанина, Кондарев 6, Кондарев 10.

2) Специализирани стопанства в отглеждането на лозови насаждения и винопроизводство с площ до 250 дка. Съчетават отглеждането на десертни сортове за прясна консумация и винени за винификация в приблизително съотношение: 50 дка – насаждения за десертно грозде и 200 дка – за винено. Приоритетните сортове лози, които

се отглеждат в двете направления са: десертни семенни – Супер ран Болгар, Плевен, Надежда, Брестовица, Велика, Виктория, Палиери, Болгар, Италия; Алфонс Лавале, Бляк пърл; безсеменни – Русалка 1, Неделчев VI-4, Султанина, Кондарев 6, Кондарев 10; червени винени – Каберне Совиньон, Мерло, Сира, Каберне фран, Мавруд, Гъмза, Широка мелнишка лоза, Рубин, Пино ноар и др.; бели винени – Шардоне, Совиньон блан, Ризлинг, Ризлинг италиански, Траминер розов, Димят, Мискет червен, Мускат Отонел, Тамянка, Мискет врачански и др.

3) Специализирани стопанства в отглеждането на лозови насаждения и винопроизводство с площ до 500 дка. Приоритетните сортове лози, които следва да се отглеждат, се припокриват с посочените в предходните две категории стопанства, като трябва да се отбележи, че предложеният списък не обхваща всички възможни за разпространяване сортове в отделните микрорайони и тероари, в някои от които съществуват стари традиции в гроздо- и вино производството, свързани с местни винени и десертни сортове лози.

4) Специализирани стопанства в отглеждането на лозови насаждения и винопроизводство с площ над 500 дка. Те отглеждат почти изцяло висококачествени винени сортове лози. В зависимост от района и целта на преработката на гроздето, в тези насаждения преобладават червени или бели винени сортове лози с различна технологична характеристика. Гроздето на някои от тях се използва и за получаване на винен дестилат, от който се произвеждат различни високо алкохолни напитки.

3. Стимулиране на регионалното развитие на сектора.

Перспективите за развитие на лозарството в отделните райони на страната на съвременния етап следва да се търсят в разширяващата се обществена подкрепа на подотрасъла и конкретните механизми на аграрната политика в контекста на членството на България в ЕС. Регионалната структура на българското лозарство ще продължи да се изменя в бъдеще под влиянието основно на пазарните фактори. С оглед повишаване конкурентоспособността на производителите, усилията на ангажираните в сектора следва да се насочат към приспособяване на регионалното производство към пазарното търсене и цялостната вътрешна и външна пазарна конюнктура.

4. Разработване и прилагане на икономически и аграрни политики, насочени към използване на обществената подкрепа за подпомагане на реализацията на притежаваните сравнителни предимства и конкурентни възможности на сектора.

Анализираните в настоящото изследване институционални фактори притежават потенциала да подпомогнат възстановяването и по-нататъшното развитие на лозаро-винарския сектор в България в определени граници. Съществуващите дисбаланси в някои аспекти на институционалната среда, произтичащи от обективната икономическа и демографска ситуация в страната, могат да бъдат преодолені чрез засилване на положителните институционални въздействия на обществената подкрепа в сектора.

4.1. Възможности за повишаване на производствения потенциал, ефективността и конкурентоспособността на българския лозаро-винарски сектор чрез дейности на национално равнище

- Възможностите за повишаване на производствения потенциал на българското лозарство се базират на задълбочен анализ на състоянието на сектора на национално равнище и по отделни региони, актуализиране и изпълнение на Националната стратегия за развитие на лозарството и винарството в Република България 2005 г. – 2025 г. с цел увеличаване на неговата конкурентоспособност на вътрешния и външния пазар.
- Считано от 2016 г., национално подпомагане на сектора практически не се осъществява с оглед на спазването на специфичните принципи на финансиране на земеделието и неговите подотрасли в рамките на ЕС. Ролята на държавата в повишаването на ефективността и конкурентността на българския лозаро-винарски сектор на настоящия етап се изразява предимно в насърчаване на инвестиционната активност и информираността в отрасъла, тъй като достигането на средствата от ОСП до крайните бенефициенти се опосредства от административни структури на национално равнище, каквато е ДФЗ и териториалните му звена, ИАЛВ, НЛВК както и други институции.
- Контролните функции на държавните структури при отпускането и усвояването на субсидиите също представляват важен елемент от гледна точка на повишаване ефективността на подпомагането и предотвратяване на злоупотреби и други незаконосъобразни действия.
- С оглед засилване на осъществявания контрол в сектора, се препоръчва да бъде приет Правилник за прилагане на ЗВСН, който ще допринесе за решаване на съществуващите проблеми при приложението на административнонаказателните разпоредби на закона в резултат на неприемането в срок на този подзаконов нормативен акт.

- Оптимизирането на ефектите от обществената подкрепа, както и балансирането на структурата на отрасъла, в т.ч. организационната му структура, следва да се превърнат в част от приоритетите на националната аграрна политика. Този подход ще допринесе за балансираното секторно развитие на българското земеделие, като се стимулира развитието и нарастването на дела на интензивните подотрасли, какъвто е лозарството.

4.2. Възможности за повишаване на производствения потенциал, ефективността и конкурентоспособността на българския лозаро-винарски сектор в контекста на Европейската среда за развитие

- Механизмите за европейско финансиране по линия на ОСП 2014 – 2020 г. представляват основен инструмент за преодоляване на проблемите и стимулиране развитието на сектора. Препоръчва се осъществяване на допустимото през новия програмен период прехвърляне на финансови средства от схемата за директни плащания към ПРСР, което ще доведе до повишаване на инвестиционната активност в сектора и ще стимулира техническото и технологично обновление на производствената дейност.
- Националната програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор на България (финансирана по линия на втори стълб на ОСП – ПРСР), в качеството си на основен инструмент за подкрепа и развитие на отрасъла, следва да бъде синхронизирана с визията за неговото развитие в средносрочен и дългосрочен план, заложена в Националната стратегия за развитие на лозарството и винарството в Република България 2005 г. – 2025 г.
- Следва да се запази заложеният в настоящата Национална програма принцип на избягване на двойното финансиране на едни и същи дейности от различни източници.
- Препоръчва се да се диверсифицират включените в новата Национална програма за 2019 – 2023 г. мерки за подпомагане в съответствие с нуждите на сектора, в т.ч. и по райони, и да се увеличи броят им спрямо досега функциониращите, като същевременно се засили дейността по вече прилаганите мерки в България.
- Преструктурирането на лозовите насаждения е перманентен процес, чиято скорост и ефективност зависят до голяма степен от въвеждането на иновации. В тази връзка се препоръчва включването на мярка „Иновации в лозаро-винарския сектор“ през новия програмен период 2019 – 2023 г., поради факта, че секторът се нуждае от нови решения в различните направления на своя профил – агротехника, сортимент, борба с болести и неприятели, селекция и др.

- Препоръчва се запазването на мярка „Промоция в трети страни”, свързана с промотирането на български качествени вина на пазарите на тези държави. Тя е особено актуална с оглед на настъпилите промени в сектора след периода на преход в българската икономика, а именно загубата на традиционни пазари за продукцията на лозаро-винарския сектор и понижаването на цените на българските вина на чуждите пазари.
- Мярката „Промоция в трети страни” би могла да се комбинира ефективно с подпомагане по линия на схемите за качество от директните плащания, които са насочени към регистриране на продукти със ЗНП/ЗГУ.
- Включването на Мярка „Инвестиции“ в Националната програма за подпомагане на сектора през новия програмен период би подпомогнало производителите на грозде да извършват първичната обработка на продукта в близост до лозето, с което да запазват неговия автентичен и уникален за района профил.
- Мярката „Събиране на реколтата на зелено” не е изцяло приложима в условията, характерни за българското лозарство, поради което тя основателно не е включена в проекта на Националната програма за новия програмен период.
- Следва да се обмисли включване в новата програма за подпомагане на сектора след 2018 г. на допълнителни мерки, предвидени по отношение на общия пазар на вино на ЕС: на първо място „Иновации в лозаро-винарския сектор”, както и „Взаимоспомагателни фондове“, „Дестилация на вторични продукти“ и „Застраховане на реколтата“. В настоящата версия на стратегическия документ, който ще бъде валиден за периода 2019 – 2023 г., от изброените мерки е включена единствено „Застраховане на реколтата“.
- Характерното за настоящия етап от развитието на лозаро-винарския сектор нарастване на равнището на обществена подкрепа е предпоставка за успешното реализиране на мерките за подпомагане и постигането на устойчиви във времето резултати от прилагането им. Същевременно, не следва да се допуска изграждане на зависимост на сектора от наличието и размера на получаваната обществена подкрепа, тъй като това може да доведе до понижаване на вътрешната ефективност на производството в дългосрочен план.

5. Създаване на предпоставки за по-ефективна адаптация на икономическите агенти към динамичната институционална среда за развитие на сектора.

Необходимо е да се увеличи ефективността от използването на предоставяната обществена подкрепа за сектора, чието равнище на настоящия етап е високо, чрез улесняване на достъпа на заинтересованите лица до разнообразните програми и мерки за подпомагане. Един от способите за по-ефективна адаптация към усложнената институционална среда е оказване на съдействие от страна на организациите на производителите и междупрофесионалните организации в сектора. Препоръчва се разширяване на тяхната дейност и адаптирането ѝ към специфичните потребности на различните категории производители. Организирането и провеждането на информационни кампании, разясняващи правата и задълженията на заинтересованите лица, следва да допринесе за повишаване на ефективността от прилагане на формите на обществена подкрепа.

Българският лозаро-винарски сектор представлява динамична система, която съдържа потенциал за възстановяване и развитие в съвременните социално-икономически условия, като съществена предпоставка за това е оптимизирането на процесите в отрасъла и ефективната му адаптация към динамичната институционална среда.

IV. ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Научно-теоретични приноси:

- На базата на задълбочен литературен преглед е предложена комплексна теоретична рамка за определяне на същността, съдържанието и спецификите на конкуренцията, конкурентността и ефективността в лозарския сектор.
- Въз основа на разработената теоретична рамка са формулирани дефиниции на конкурентността и ефективността за целите на изследването.
- Селектирана е комплексна методика за проучване и оценка на производителността, ефективността и конкурентността на българския лозаро-винарски сектор на национално и регионално равнище, при отчитане на спецификите на конкретната производствена дейност, както и с оглед на съществуващата взаимовръзка между категориите конкурентност и ефективност.

Практико-приложни приноси:

- На базата на ретроспективен и сравнителен анализ са оценени настъпилите изменения в българския лозаро-винарски сектор през периодите на преход, подготовка и членство на България в ЕС, и тяхното отражение върху ефективността и конкурентността на сектора.
- Приложена е комплексна методика за оценка на динамиката и текущите параметри на търговската конкурентоспособност на отрасъла и възможностите за въздействие върху тях.
- Предложен е модел за оптимизация на организационната структура на сектора на национално равнище.
- Обосновани са възможности за повишаване на производствения потенциал, ефективността и конкурентността на българското лозарство на съвременния етап на развитие на сектора.
- Системата от матрици за анализ на политики позволява оценка на влиянието на институционалната среда върху развитието на отрасъла и формирането на конкурентни възможности.
- Предложени са насоки за разработване и прилагане на икономически и аграрни политики, фокусирани върху използването на обществената подкрепа за подпомагане на реализацията на притежаваните сравнителни предимства и конкурентни възможности на сектора.

V. НАУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Roycheva, A. (2015) Production Potential of Bulgarian Viticulture. *Trakia Journal of Sciences*, Vol. 13, Suppl. 1, 2015, pp. 202 – 206, Trakia University, ISSN 1313-7069 (print), ISSN 1313-3551 (online); doi:10.15547/tjs.2015.s.01.034

2. Алексиев, А., Ройчева, А. (2015) Регионални измерения на лозарството в България. Аграрен университет – Пловдив, Научни трудове, т. LIX, кн. 5, 2015 г. Юбилейна научна конференция с международно участие Традиции и предизвикателства пред аграрното образование, наука и бизнес, с. 159 – 168, ISSN 1312-6318 (Print), ISSN 2367-5845 (Online); DOI: 10.22620/sciworks.2015.05.019

3. Ройчева, А. (2016) Структурни промени в българския лозарски сектор. – В: Сборник доклади по тематично направление Икономика, държава, общество, Том 1, Международна научна конференция „Икономическо благосъстояние чрез споделяне на знания“, 9 – 10 ноември 2016 г., Свищов, Академично издателство „Ценов“, 2016, с. 405 – 410. ISBN 978-954-23-1185-0 (том 1).

4. Ройчева, А. (2016) Институционални възможности за повишаване ефективността и конкурентността на българския лозарски сектор. – В: Сборник доклади от Кръгла маса „Общата селскостопанска политика на Европейския съюз и агробизнеса в Република България – икономически и правни проблеми“, 27 октомври 2016 г. Свищов, Академично издателство „Ценов“, 2016, с. 226 – 231. ISBN 978-954-23-1183-6

EFFICIENCY AND COMPETITIVENESS OF BULGARIAN VITICULTURE

Aneta Venelinova Roycheva

SUMMARY

Viticulture and wine production are traditional sub-sectors of Bulgarian agriculture which provide employment and generate income for a significant part of the rural population in the country. The development of the sector over time is characterized by strong dynamics, reflected in periods of growth and reduction of its production potential. Numerous different factors influence the development trends of Bulgarian viticulture, including a number of institutional ones related to sector policy changes. In view of the described complex dynamics, the role of viticulture and wine production in Bulgarian economy also varies over the separate historical periods. Large fluctuations in the absolute and relative share of the sector in the agricultural production, import and export of Bulgaria are reported by years.

As a result of the socio-economic transition in Bulgaria which started in 1989, as well as during the preparation for membership and accession of the country to the European Union (EU), significant alterations in the economic, social and institutional conditions for the development of the sector have occurred. The specific dimensions of these changes are related to the production and regional structure, specialization and concentration of production and the institutional framework and support. Transformations across the various aspects of the environment exert a negative impact on the sector's ability to provide employment, generate income and contribute to rural development in the country. The current significance of the topic is determined by the important role of the viticulture and wine sector in Bulgarian agriculture and the ongoing crisis in this sphere, which is expressed in general trends of reduction of areas planted with vines, decline in the production potential and the quantities of export, of employment and income in the sector.

In recent years there have been wide variations in the share of the sector both in the production and in the export of Bulgaria. At the same time, its future development is of great importance for Bulgarian agriculture and for the economy of the country as a whole. The main problem in the current research is the observed significant decline in the competitive potential of Bulgarian viticulture caused by the decrease in production efficiency.

The main research thesis in the study is that the structural changes during the periods of transition, preparation for accession and membership of Bulgaria in the EU create preconditions for limiting the competitive abilities of viticulture as an intensive sector of agriculture.

The aim of the study is, on the basis of the analyses of the production potential, economic efficiency and competitiveness of the Bulgarian viticulture and wine sector, to develop and propose technological and institutional models on the enhancement and optimization of these parameters, and thus to improve the condition of the sector and contribute to its successful positioning on the national and international markets.

The subject of the present study is the production potential of the Bulgarian viticulture and wine sector, the efficiency of production and the competitive abilities built on this basis.

The object of the research is the development of the viticulture and wine sector in Bulgaria, with particular focus on the periods of preparation for accession and EU membership of the country.

The research is conducted in 2015 – 2018 at the Department of Economics, Faculty of Economics at the Agricultural University – Plovdiv, and it includes the following main tasks and stages for their solution:

- Theoretical clarification of the essence and content of the categories competition, competitiveness and efficiency.
- Determination of the specificities of the efficiency and competitiveness of viticulture.
- Formulation of a methodology for studying the effectiveness and competitiveness of the Bulgarian viticulture and wine sector.
- Analysis of the production potential of Bulgarian viticulture.
- Analysis of the regional characteristics of the sector.
- Evaluation of the impact of the institutional environment.
- Assessment of the technological development and innovative solutions in the sector.
- Analysis of the organizational development of viticulture.
- Research on the institutional framework for sectoral development.
- Formulation of recommendations and institutional approaches to stimulate the entrepreneurship and development of the Bulgarian viticulture and wine sector in order to improve its performance and suppress the observed negative tendencies in its development.

In accordance with the objectives and tasks set, the methodology of the study includes the following main groups of methods:

1. Methods for evaluation of the production potential, productivity and efficiency of the Bulgarian viticulture and wine sector;
2. Methods for analysing the comparative advantages and competitive abilities of the sector;
3. Models for research into the institutional impact on the sectoral competitiveness and efficiency.

Through the application of the developed methodology, the main research thesis is confirmed in the course of the study.

The necessary information for the research is provided by four main categories of sources, including (1) *centralized sources at an international level*: FAO and FAOSTAT, OECD, World Trade Organization, World Bank, EUROSTAT; (2) *centralized sources at a national level*: National Statistical Institute, Ministry of Agriculture, Food and Forestry – Agrostatics Department; Agricultural Accounting Information System, Executive Agency on Vine and Wine, National Vine and Wine Chamber; Executive Agency for Variety Testing, Approbation and Seed Inspection; (3) *decentralized sources at a national level*: Regional Agriculture and Forestry Agencies, Municipal Agriculture Agencies, Regional Chambers on Vine and Wine, regional associations of producers in the sector, etc.; (4) *own sources*: a survey focused on the competitiveness and efficiency indicators of the Bulgarian viticulture and wine sector.